

Sudár Balázs

AZ ÁRPÁDOK, ATTI LA ÉS A DINASZTIKUS HAGYOMÁNYOK

Vitathatatlan tény, hogy a hun hagyomány jó néhány évszázada, legkésőbb az 1200-as évek óta részét képezi a magyarság önképének. Úgy is mondhatjuk, hogy a hun elődök tudata, az Attilára való emlékezés a magyar történelmi hagyomány része. Sokan töprengtek már azon, hogy lehetett-e ennek bármiféle alapja: a válaszok a szerző vérmérsékletétől vagy beállítottságától függően a teljes elutasítástól a teljes elfogadásig terjedtek és terjednek.

A 19. század közepéig többé-kevésbé természetesnek tekintették, hogy a hunok a magyarok elődei.¹ Később elsősorban Hunfalvy Pál nyomán kialakult egy szkeptikus álláspont.² Ezzel szemben Hóman Bálint hozott fel érveket, aki mégis elfogadhatónak vélte a hagyomány állításait.³ A 20. század második felében Szűcs Jenő, Györffy György és Kristó Gyula teljes mértékben elutasító érvelése volt meghatározó.⁴ Szerintük a magyaroknak nincsen korai hun hagyománya, hanem azt nyugat-európai hatásokra kreálták a 12–13. században nyugati egyetemeken végzett értelmiségiek. A jelenség mögött voltaképpen egy kisebbségi érzés állna: a korszak elfogadott történelmi irányzata szerint kellett valamiféle megfogható múltbeli ős, természetesen a Bibliából – de máshonnan is. A franciák úgy tudták, hogy Trójából érkeztek, az írek szkítáknak vélték magukat. Ezek hatására a magyaroknak is kreálniuk kellett valamiféle elődöket, hogy a nyugati-keresztény világ követelményeinek megfeleljenek. Újabban Veszprémy László a 11. századig visszamenően igazolhatónak látja a hun elődökről való tudás létét, ami alaposan meggyengíti a korábbi feltevéseket a vi-

¹ A hun-magyar rokonság kérdésének rövid áttekintése: *Kordé Zoltán*: Hun-magyar rokonság. In: KMTL 274–275.

² *Hunfalvy Pál*: Magyarország ethnographiája. Bp. 1876. 299–303. A korai nézetekre lásd: *Pin-tér Jenő*: Magyar irodalomtörténet. Bp. 1930. I. 62–71.

³ *Hóman Bálint*: A magyar hún-hagyomány és hún-monda. Bp. 1925.; *Németh Gyula*: Hunok és magyarok. In: Attila és hunjai. Szerk. Németh Gyula. Bp. 1940. 265–270. (Reprint, 1986) Németh elméleteinek alakulására: *Berta Árpád*: Németh Gyula első őstörténeti nézetének kialakulása. In: *Őstörténet és nemzettudat, 1919–1931*. Szerk. Kincses Nagy Éva. Bp. 1991. 23–30.

⁴ *Szűcs Jenő*: Nemzet és történelem. Bp. 1974. 420–427.; *Györffy György*: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok. Bp. 1993. 126. („... azt a feltevést, hogy a magyarság a krónikákban lefektetett hun eredet gondolatát keletről hozta volna magával — mint bizonyíthatatlant — el kell vetnünk. [...] A hun-magyar azonosság gondolata bizonyíthatóan Európában keletkezett a X. században.”); *Kristó Gyula*: Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: *Uő*: Tanulmányok az Árpád-korról. Bp. 1983. 313–329.

szonylag kései átvételt illetően.⁵ Szabados György pedig egyértelműen a hun hagyomány autentikus léte mellett foglal állást.⁶

A fent említett elemzések döntő mértékben nyugati források alapján, nyugati kontextusban értelmezték az Attila-hagyományt. Sokkal kevesebb figyelem esett arra, hogy egyáltalán lehet-e keleti eredetű, sztyeppéről hozott örökségünk a hun nagykirály tisztelete. Ecsedy Ildikó bizonyította, hogy az Attila temetésére vonatkozó mondákat hozhattuk magunkkal keletről, hiszen Kínában is ismertek voltak, a folyómederbe való temetés keleti példáit pedig Lezsák Gabriella gyűjtötte össze legutóbb.⁷ Mindezek arra figyelmeztetnek, hogy az sem vehető bizonyosra, hogy az Attilához kötődő legendák mindenesztül a nyugati írásbeliségből kerültek volna hozzánk.

Attilára, mint valós ősré mutatott rá Hóman Bálint, aki szerint az összekötő kapcsot a bolgárok jelentették. Róna-Tas András ugyan nem fejtette ki nézeteit, de több helyen állította, hogy a magyar Attila-hagyomány mögött egy sztyepei legitimációs igény állhatott. Szerinte a mongolok előtti sztyeppén Attila hasonló szerepet töltött be, mint a későbbiekben Dzsingisz kán.⁸ Így a hagyomány keletről értelmeződik, a keleti közegben való legitimációt szolgálja, s végül is másodlagos, hogy igazságtartalma van-e.

Úgy gondolom, a kérdés részletesebb vizsgálatot igényel, ennek magam most csak az alapvonatait tudom felvázolni. Attilára többféle, egymásnak ellentmondó hagyomány utal a magyar krónikás anyagban. Anonymus sok esetben, egyértelműen állítja, hogy „Ügyek fia Álmos fejedelem ... Attila királynak a nemzetségéből való”.⁹ De vajon Álmos dinasztiája tekinthette-e ősenek, a dinasztikus legitimáció sarokpontjának Attilát? (E szempontból mindegy, hogy a kapcsolat valós vagy fiktív-e.) Két problémát kell végiggondolnunk. Egyfelől azt, hogy mit tudunk Attila legitimációs sarokpont voltáról a tények szintjén. Másodjára pedig azt, hogy általában a sztyepperégióban kit és miért volt szokás a dinasztikus hagyományokban ősként kiemelni.

I. Attila mint a dinasztikus legitimáció jogforrása

Az írott források meglehetősen kevés fogódzót nyújtanak a kérdéshez. Mindössze három hagyomány esetében merül fel — már a középkorban — az Attilára való hivatkozás: a bolgároknál, a székelyeknél és a magyaroknál. A szé-

⁵ *Veszprémy László*: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolatok. *Acta Historica* 135. (2013) 25–43.

⁶ *Szabados György*: Identitásformák és hagyományok. In: *Magyar Őstörténet. Tudomány és Hagományörzés*. Szerk. Szentpétery József – Sudár Balázs – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna. Bp. 2014. 298–299.

⁷ *Ecsedy Ildikó*: A magyarországi „Attila sírja”-hagyomány keleti hátteréről: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához. 3. Mitosz és történelem. Szerk. Hoppál Mihály – Istvánovits Márton. Bp. 1978. 64–77.; *M. Lezsák Gabriella*: Attila sírja – a folyómederbe temetés motívuma. In: *Tanulmányok Tomka Péter 70. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Takács Miklós et al. Győr 2015. s. a.

⁸ *Róna-Tas András*: A honfoglaló magyar nép. Bp. 1996. 21., 63., 238–239., 326–329.

⁹ Anonymus: A magyarok cselekedetei. Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Ford. Bollók János – Veszprémy László. Bp. 2004. 15.

kely hagyomány azonban nem dinasztikus célzatú, sokkal inkább a magyar hun hagyománnyal rokonítható, és a népcsoport eredetét hivatott magyarázni.¹⁰

A bolgár hagyományt egy középkori uralkodói lista örökítette ránk.¹¹ Az ósláv nyelvű szöveg három kéziratban maradt fenn, egy a 15., kettő pedig a 16. században keletkezett. A nagy időtáv ellenére egészen biztos — pl. az uralkodási idők régi török datálása alapján —, hogy a szövegek hitelesek. A lista a bolgár uralkodók sorát — uralkodási idejük megadásával — Umor trónra lépéséig, 766-ig adja meg. Aszparuchtól — vagy talán Kuvrattól — e sor többé-kevésbé megfelelőnek tűnik, baj az első két uralkodónál van. Az első, Avitokhol állítólag 300 évig uralkodott, utódjának, Irniknek „csak” 150 év jutott. Ha ettől eltekin-tünk is, kérdés marad bőven. A kulcsszereplő Irnik, akit általában Attila Ernák (Hernac) nevű fiával szokás azonosítani. Kérdés persze, hogy két hasonló nevű személy azonosítható-e. Belátható, hogy csupán ez meglehetősen gyenge érvet jelent. Problémát okoz az is, hogy ha az azonosítás megáll, akkor az apát miért Avitokholnak hívják, és miért nem Attilának. Harmadrészt mindkettejük a Dulo dinasztiából származik, ilyenről viszont Attila kapcsán sosem hallunk. Mindezek persze az adatok szegényességével akár magyarázhatóak is, de az egyetlen ténylegesen létező névhasználat kevés a bizonyossághoz. Tovább rontja a helyzetet a nevek történeti személyekkel való egyeztetése. A lista második fele többnyire a bizánci forrásokból ismert uralkodókkal azonosítható, s amennyiben Kurt valóban Kuber/Kuvrattal azonos, akkor ő a 7. század közepé-re datálható. Gosztun a maga 3 évével nem jelentős tényező, és amennyiben őelőtte valóban Irnik, előtte pedig Avitokhol uralkodott, akkor ők a 6. század végén, a 7. század első harmadában élhettek, 150–200 évvel a hun birodalom felbomlása után. Ebben az esetben tehát nem sok közül lehet Attilához és fiához, Ernákhoz. Ha a nyilvánvalóan hihetetlen uralkodási idők felől közelítjük a kérdést, akkor gondolhatunk arra, hogy az évek nagy száma a régiségre utal, arra, hogy ezen személyek esetleg jóval régebben éltek, mint Gosztun. (Másképpen fogalmazva: a lista készítője számos szereplőt kihagyott, és csak az ősökre emlékezett.) Ebben az esetben Irnik tényleg az 5. század közepére kerül, Avitokhol viszont a 2. századba. A forrást értelmezve Omeljan Pritsak úgy gondolta, hogy ez utóbbi információ így esetleg egy ázsiai hun san-jüre vonatkozhatna. Ez esetben viszont Attila kimarad a listából. Sajnos minden efféle konstrukcióval parttalan és bizonyíthatatlan találgatásokba bonyolódunk, ami legjobb esetben is az Attilától való leszármazás gyenge feltételezésére adhat módot, bizonyítékként viszont nemigen használható. Érdemes arra is felfigyelnünk, hogy Avitokhol nem dinasztiaalapító, hanem mindössze egy olyan tagja a családnak, akit a lista elsőként sorol fel, ennek okát azonban nem ismerjük. Maga a család az egyébként ismeretlen Dulóra vezeti magát vissza. (Egyes nézetek szerint Dulo Mao-tunnal, a nagy

¹⁰ A kérdés mindemellett további elemzéseket igényelne. A székely hun-hagyományokról: *Kordé Zoltán*: Gondolatok a székely eredetkérdésről. Aetas 1997: 2–3, 21–30.; *Uő*: Néhány gondolat a Csaba-problémáról. Acta Historica 103. (1996) 57–65.

¹¹ *Steven Runciman*: A history of the First Bulgarian Empire. London 1930. 272–281.; *Omeljan Pritsak*: Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren. Wiesbaden 1955.; *Peter Dobrev*: Universum Protobulgaricum: Inscriptions and Alphabet of the Proto-Bulgarians. I. Dublin 1996. http://www.kroraina.com/pb_lang/pbl_3_1.html

ázsiai hun — hsziungnu — uralkodóval [Kr.e. 209–174] azonosítható.) Mindezek fényében a bolgár fejedelmi lista aligha lehet erős érv a kelet-európai Attila hagyomány egykori megléte mellett. A helyzet éppen fordított: amennyiben tudnánk ilyenről, akkor érvelhetnénk amellett, hogy a bolgárok is ide sorolhatók.

Név	uralkodási időtartama	kikövetkeztethető uralkodási idő	történeti adatok
Avitokhol	300 év	146–437	
Irnik	150 év	437–582	
Gosztun	3 év	582–584	
Kurt	60 év	584–642	632–665
Bezmer	3 év	642–643	
Aszparuh	61 év	643–701	681–701
Tervel	21 év	701–718	701–721
Ismeretlen		718–724	
Szevar	15 év	724–739	
Kormiszos	17 év	739–756	721–738
Vinek	7 év	756–761	756–762
Telec	3 év	761–764	762–765
[Szabin]			765–766
Umor	40 nap	766	766

II. Dinasztikus ősök a sztyeppén

A keleti kultúrákban az ősök tiszteletének nagy fontossága van. Már-már megdöbbentő, ahogy a török céhek a 17. században például a maguk alapító mestereit sorolják fel.¹² De ugyanígy tesznek a közép-ázsiai furúszijja-irodalom szövegei is, az íjászat alapítója például maga az első ember, Ádám.¹³ Dzsingisznek pedig külön kultusza támadt. Ősnek tehát lennie kell. A leszármazási láncokat nagyon komolyan számon tartják, az iszlám misztikusai pl. külön szertartás keretében sorolják fel az egymást követő mesterek láncolatát (*szilszile*). A dinasztikus hagyományokban is rendkívül fontos az a személy, akire a család visszavezeti, vagy aki által meghatározza magát. A kérdés az, hogy ki lehet ilyen „sarokpont” a sztyepei népek körében. A következőkben a három alaptípust mutatom be.

1. A távoli alapító – az első lépések megtevője

Az e csoportba tartozó dinasztikus ősök gyakran még csak viszonylag kis hatalmi körzeteket hoztak létre, mégis ők azok, akik egy folyamat — a későbbi

¹² Az isztambuli céhek 1638. évi felvonulása kapcsán Evlia cselebi felsorolja az alapító mestereket (pír) is. *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî*: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini. 1. Kitap. Haz. Robert Dankoff – Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı. İstanbul 2006. 253–294.

¹³ Lásd pl. *Sudár Balázs*: Az íjászat tudományának könyve. Egy XIV. századi mameluk kézikönyv az íjászatról. Hadtörténelmi Közlemények 123. (2010:1–2) 342.

uralomhoz vezető folyamat — kezdeteinek számítanak. Velük kapcsolatban a dinasztia meghatározása és megnevezése kései fejlemény, a már létrejött hatalmi helyzetből nyúlnak vissza hozzájuk és nevezik meg a dinasztíát róluk. (Ennyi-ben esetleg fiktív szereplők is lehetnek.) Számos efféle példát ismerünk.

A Transzoxániát uraló számánidák esetében a névadó Számán egyetlen települést alapított meg a 8. század első felében, és ami még fontosabb, áttért az iszlámra. A dinasztia azonban majd csak a 9. században, Iszmáil bin Ahmed (892–907) idején nyeri el a szultáni címet, és válik önálló hatalommá.¹⁴ Szeldzsuk valamikor a 10. század végén kiszakítja törzsét a tokuzoguz szövetségből, a birodalmat azonban majd csak unokája, Togrul bég alapítja meg 1037-ben.¹⁵ Oszmán Gázi egy kicsi nyugat-anatóliai államocská vezetője volt, aki azonban függetlenítette magát a szeldzsukoktól. Utódai több nemzedék alatt, szívós munkával építették az államot, míg az már komolyan vehető hatalmi helyzetbe jutott.¹⁶ Némiképp hasonlít hozzájuk a szafavidák felemelkedése is, azzal a különbséggel, hogy Sejh Szafijuddín nem politikai dinasztíát, hanem dervisrendet alapított a 13–14. század fordulóján, amelyet csak Sah Iszmáil (1501–1524) alakított át politikai formációvá a 16. század elején.¹⁷ Esetükben tehát a dinasztia névadója, a „sarokpont” a birodalomalapítás előtt élt.

Ugyanilyen logika alapján neveztek el számos másféle közösséget, pl. dervisrendet is a keleti világban. Mevláná Dzselaeddín Rúmí (1207–1273) a mevlevi dervisrend alapítójának tekintik, jóllehet ő valójában nem hozott létre tényleges szervezetet: azt majd csak tanítványai és fia, Baháuddín Veled fogják megtenni.¹⁸ Hadzsi Bektas Veli a 13. század közepe táján érkezett Anatóliába Közép-Ázsiából, életrajza tulajdonképpen ismeretlen, csupán legendáriuma maradt fenn. Neve majd csak a 15. század második felétől fog jelölni egy vallási közösséget, a bektasi névvel illetett dervisrendet pedig csak a rend második alapítója, Bálim Szultán fogja létrehozni a 16. század legelején.¹⁹

2. Birodalomalapítók

Egy másik lehetőség, amikor a vonatkozási pontot a birodalom alapítója képezi. Ő lényegében a semmiből egy komoly hatalmi pozíciót hoz létre, amelyet utódai örökölnek, akik majd az alapítóra fognak hivatkozni. A legnagyobbak között említendő Dzsingisz kán és Timur Lenk.²⁰ De számos kisebb muszlim di-

¹⁴ *Ebü Bekr Muhammed b. Ca'fer an-Naršahi*: Târih-i Buhârá. Haz. Erhan Göksu. Ankara 2013. 87–89.; *Vámbéry Ármin*: Bokhara története. Dunaszerdahely 2010. 93–94.

¹⁵ *Tufan Gündüz*: Bozkırın Efendileri. Türkmenler Üzerine Makaleler. İstanbul 2009. 10–17. *Claude Cahen*: Le Malik-nameh et l'histoire des origines Seldjukides. *Oriens* 2. (1949: 1) 41–45.

¹⁶ *Necdet Öztürk*: Osmanlı kroniklerine göre Ertuğrul Gazi. In: Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş meselesi sempozyumu. Bilecik 2011. 22–49.

¹⁷ *Reşat Öngören*: Safiyüddin-i Erdebilî. In: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 35. İstanbul 2008. 476–478.; *Faruk Sümer*: Safevî Devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü. Ankara 1976. 1–42.

¹⁸ *Abdülbaki Gölpınarlı*: Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik. İstanbul 1983. 29–64.

¹⁹ *John Kingsley Birge*: The Bektashi order d Dervishes. London 1965. 22–78.

²⁰ Dzsingisz leszármazottaira: *Gizat Zholdangarovich Tabul'din – Marat Askenovich Nabiyev*: World Genealogy of Chingizids. Paris 2015. Timur legitimációs rendszere: *Beatrice Forbes Manz*:

nasztia alapítója is ide tartozik: a táhiridákat (821–873) Táhir bin Huszajn, az ajjubida birodalmat Nadzsmaddín Ajjúb (–1173) alapította. Ugyanígy nevezik meg magukat az előkelő klánok is az oszmán birodalomban. A Mihalogluk arról a Kösze Mihálról veszik a nevüket, aki az oszmánok szolgálatában futott magasra, a 17. századi Köprülüzádék pedig a birodalmat megmentő nagyvezír melléknevével azonosították magukat. Ebben az esetben a sarokpontnak számító személy azonos a birodalom megalapítójával.

3. A családfák elágazási pontjai

Egy közösség persze nem mindig csupán egyetlen őst tart számon. Jól megfigyelhető ez a szúfi mesterek leszármazási rendszerében. Az alapító mester tanítványi láncolatát rendre Mohamedhez vagy Alihoz vezetik vissza, a sorozat pedig őtáná tanítványain keresztül folytatódik tovább. Ha azonban a tanítványi láncban egy karizmatikus személy bukkan fel, aki valamilyen módon átforgalmazza a tanítást, akkor immár ő is sarokpontként tűnik fel. Nézzük pl. a halvetik esetét. A rendet Herátban alapította Sejh Ömer el-halvetí a 14. században. Utána elágazott a tanítás, Sejh Jahja Sirvání vitte tovább az egyik ágat. Az ő vonalának egyik későbbi tagja Dzsemál el-halvetí (?–1506?), akitől a rend dzsemálijje ága származik. Ebből viszont a Szünbül Szinán (–1529) alapította szünbülíje szakadt ki a 16. században. Saban-i Velí (–1569) indítja a sabanijje ágat, Sejh Szejjid Ahmed el-Harír el-Asszáli (–1639) az asszálijjét, Szejjid Muhammed el-Bahsi (–1687) pedig a bahsijjét. A rend tagjai általánosságban halvetiknek tekintik magukat, de gyakorlatilag az utolsó sarokpont, azaz saját águk mestere szerint nevezik meg rendjüket szünbülíjjeiként vagy bahsijjjeiként.²¹ [1. ábra]

Ugyanez figyelhető meg a dinasztiaiak esetében is. Dzsingisz után a család azonnal négy ágra szakad, s az lesz referenciapont, hogy melyik fiútól származik valaki: dzsocsida vagy csagatajida-e például. De a Dzsocsi-ág is több ágra szakad, az egyik csoportosulás Tokatemüridának határozza meg magát, azon belül pedig léteznek a Dzsánidák — más néven Asztarhanidák — Dzsán Muhammad kán nyomán.²² [2. ábra] Természetesen az elágazási pontok csak az „elágazókat” érintik és érdeklik, akik az eredeti vonalat viszik tovább, azok számára ezek nem érdekesek. Tehát például egymás mellett létezik a halvetí rend dzsemálijje ága és az abból kivált szünbülíje.

Mindez arra utal, hogy egy leszármazási lánc szempontjából alapvetően a legutolsó elágazási pont érdekes, amellet természetesen, hogy az elődök tiszte-

Temür and the problem of a conqueror's legacy. *Journal of the Royal Asiatic Society* 8. (1998:1) 21–41. Timur viszonya a Dzsingiszidákhoz, és kísérlete a saját „sarokpont”-voltának felépítésére: *Beatrice Forbes Manz: Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty. Iranina Studies* 21. (1988: 1/2) 105–122. Timurra, mint viszonyítási pontra: *Sholeh A. Quinn: Notes on Timurid Legitimacy in Three Safavid Chronicles. Iranian Studies* 31. (1998: 2) 149–158.

²¹ *Nathalie Clayer: Mystiques, état et société. Les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours. Leiden 1994.; Süleyman Uludağ: Halvetiyye. In: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. XV. İstanbul 1997. 393–395.*

²² *Audrey Burton: Who were the first Ashtarkhanid rulers of Bukhara? Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 51 (1988:3) 482–488.

lete is fennmaradt, de persze némiképp halványult. A sarokpontnak tartott személy tehát a birodalom létrejötte után élt, és valójában a belső, dinasztiai belüli küzdelmek szempontjából jelentős.

Figyelemre méltó, hogy nem feltétlenül a „nagy hódító” lesz a sarokpont. Amennyiben vele együtt a családban nincs törés, akkor e tekintetben nem érdekes. Így például hiába Bábúr volt az, aki az indiai mogul államot megalapította, a család magát továbbra is timuridának tekintette: rajtuk kívül nem is volt más, aki a hagyományt továbbvihette volna.

*

Kérdés a fentiek fényében, hogy Attila milyen szerepet tölthetett be az Árpádok életében. A távoli, szerény, vérszerinti ős aligha lehetett, hiszen óriási birodalmat hozott létre, amelynek a Magyar Fejedelemség nem folytatása. Attila nem volt honfoglaló, s nem hozott létre új államot sem. Egyetlen olyan feltételezett eseménysor köthető hozzá, ami a dinasztikus emlékezet szempontjából lényeges lehet: a hun királyi egyeduralom megteremtése. Ez valóban minőségi változást jelentene, az általunk ismert történeti források elemzése azonban kétségesé teszi — ha ki nem is zárja — egy efféle folyamat lezajlását.²³ Attila halála és az Árpádok megjelenése közötti nagy időbeli távolság és a hatalmi helyzet folyamatosságának hiánya pedig kétségesé teszi, hogy egy rövidéletű hatalmi koncentráció sok száz évvel később érdekes, figyelemre méltó lett volna.

Róna-Tas András a birodalomalapító típusba tartozó Dzsingisszel állítja párhuzamba Attilát, pedig a két személy történeti szerepe meglehetősen különböző. Dzsingisz maga hozza létre a birodalmát, ezzel szemben Attila „csak” továbbfejleszti az előzményeket. Dzsingisz után a mongol birodalom tovább növekszik, majd lassan felaprózódik – Attila után szinte nyomtalanul, jelentősebb utódállamok nélkül eltűnik. Dzsingisz után a család tagjai évszázadokig ténylegesen hatalomban maradnak, Attila után nem tudunk erről.²⁴ Azaz Attila a legitimációs rendszerben nem tölt be olyanfajta sarokponti helyzetet, mint amilyen Dzsingiszre jellemző.²⁵

Attila nem látszik elágazási pontnak sem, e tekintetben sokkal logikusabb lenne, ha Attila fiai töltenék be ilyen szerepet. (E tekintetben például a székeliek Csaba-hagyománya sokkal jobban illeszkedik a sztyeppei hagyományhoz: a hajdani sarokpontot fogja meg, azt a személyt, aki után már nincsen újabb elágazás. És e tekintetben mindegy, hogy mi is volt Csaba szerepe, vagy hogy hogyan is viszonyult Attilához: a közösség számára ő a meghatározó.) Amennyiben a bolgároknak van bármi köze Attilához (azaz Avitokhol azonosítható Attilával), akkor ez a láncolat is elgondolkodtató. Egyrészt a dinasztiai

²³ A hun hatalmi fejlődés ilyen útja: *E. A. Thompson: A hunok. Szeged 2003. 55–59., 166–168. A hun királyi intézmény elemzése: Schäfer Tibor: A hun királyi intézmény és hatalom. In: A Kárpát-medence és a steppe. Szerk. Márton Alfréd. Bp. 2001. 19–27.*

²⁴ *Schäfer Tibor: A hun birodalom felbomlása. In: Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás. Szerk. Felföldi Szabolcs – Sinkovics Balázs. Bp. 2001. 25–35.*

²⁵ A dzsingiszi legitimáció továbbélése: *David Morgan: The Decline and Fall of the Mongol Empire. Journal of the Royal Asiatic Society 19. (2009:4) 427–437.*

nem Attilától vezetik le, hanem az egyébként ismeretlen Dulótól. (Ahogy nálunk Nimród vagy Magóg az ős.) Attila a lánc tagja, és nyilván nem véletlenül szerepel benne, hanem azért, mert Ernák apja, és így ismét ki lett jelölve az elágazási irány – már, ha ez esetben tényleg a hunokról van szó. (Az elágazási pontot jelző személy apja gyakran megjelenik a leírásokban, de másodlagos fontosságú. Az Árpádok listájában azonban Attila ilyen szerepet sem tölt be.)

Mellesleg a magyar hagyomány pontosan ismeri az elágazás fontosságát: a Hunor és Magyar legendájában nem az apa — Nimród/Ménrót — a lényeges, hanem a két fiú, akitől a két nép elkülönül. Magyartól vannak a magyarok, Hunortól a hunok: csakúgy, mint feljebb láttuk az elkülönülési példákban. (És az sem elképzelhetetlen, hogy ez a magyarázata az Árpád-ház alapítója körüli bizonytalanságnak: Álmos lehetne az első fejedelem, Árpád pedig az elágazási pont.)

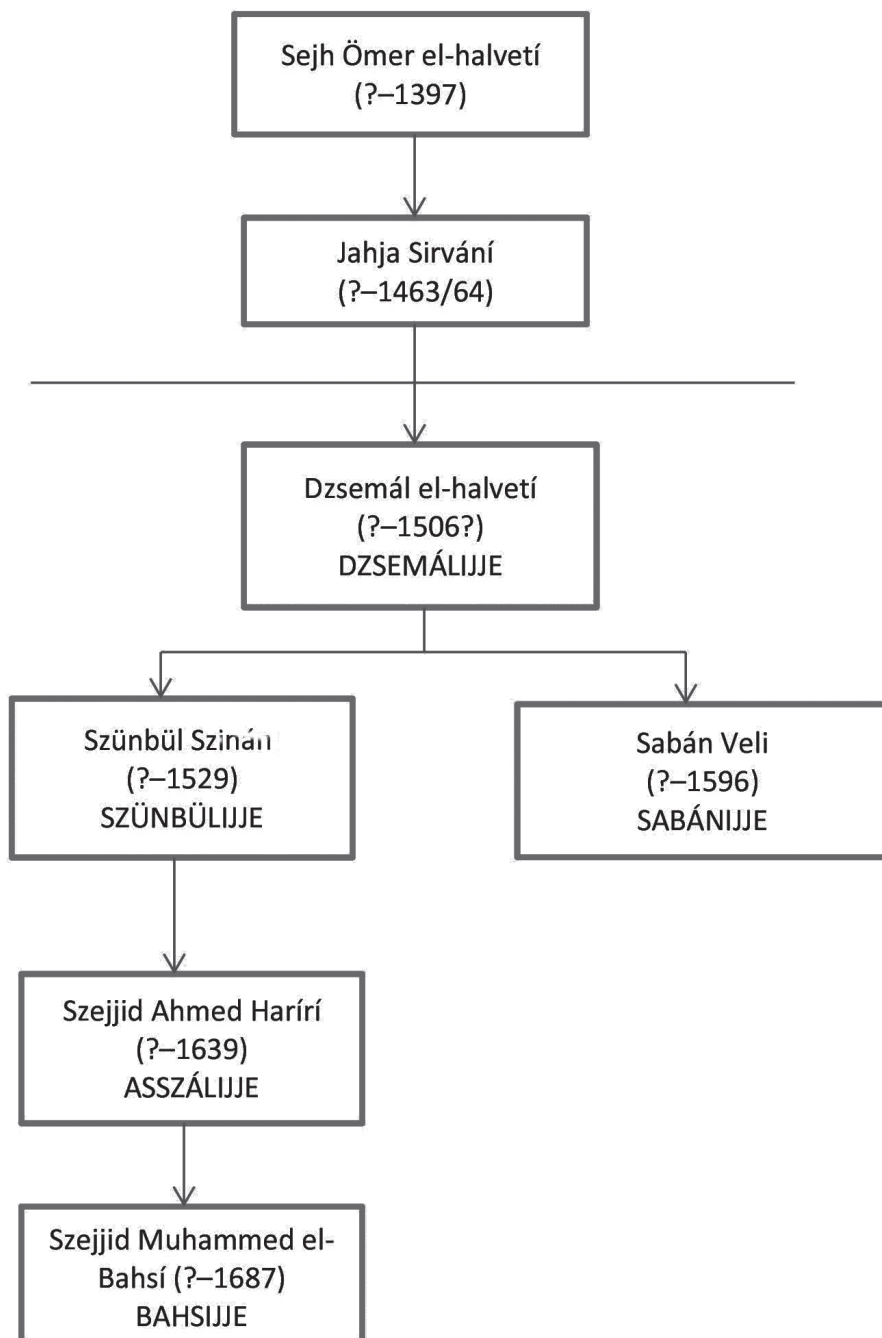
A fent említetteken kívül azonban számba vehető még egy lehetőség: a család belső hagyománya, felmenőinek tudata, ami ez esetben nem hatalmi szempontból érdekes, hanem egyszerűen az ősök ismerete. Elvben lehetséges, hogy ilyen módon maradt volna fenn Attila emléke, és talán európai hatásra értékelődött fel. A Dzsingisz-utódokat máig számon tartják, lassan 800 évvel a nagykan halála után. Ezt a tudást azonban egyértelműen a hatalmi helyzet, illetve az óriási presztízs indokolta. Hasonlóképpen máig jegyzik — igen szigorúan — Mohamed vérszerinti leszármazottait is, itt viszont az iszlám vallás képezi a folyamatos hátteret. Mint láttuk, Attila után ilyesmi nem igazolható. E tekintetben tanulságos a bolgár fejedelmi lista: a valós adatokkal dolgozó emlékezet kb. 130 évet ölel fel (Gosztumtól Umarig), a korábbi időszakra megbízhatatlan, szakadozott.²⁶ A sztyepei népeknél ismert hét ős ismerete is kb. 150–200 évet fog át, esetleg valamivel messzebbre mutat. Árpád és Attila között kb. 450 év feszül: amennyiben Attilának nincs kiemelt szerepe a hagyományban, akkor ez túlságosan nagy időtávnak tűnik.

Röviden összefoglalva: pillanatnyilag nem látszik semmilyen olyan körülmény, amely az Árpád-ház számára fontossá tenné Attilát a sztyepei dinasztikus hagyományok szempontjából. Másképpen fogalmazva ez annyit jelent, hogy Attila — s most csak róla, a történeti Attiláról beszélünk! — tiszteletét az Árpádok aligha hozhatták magukkal Keletről.

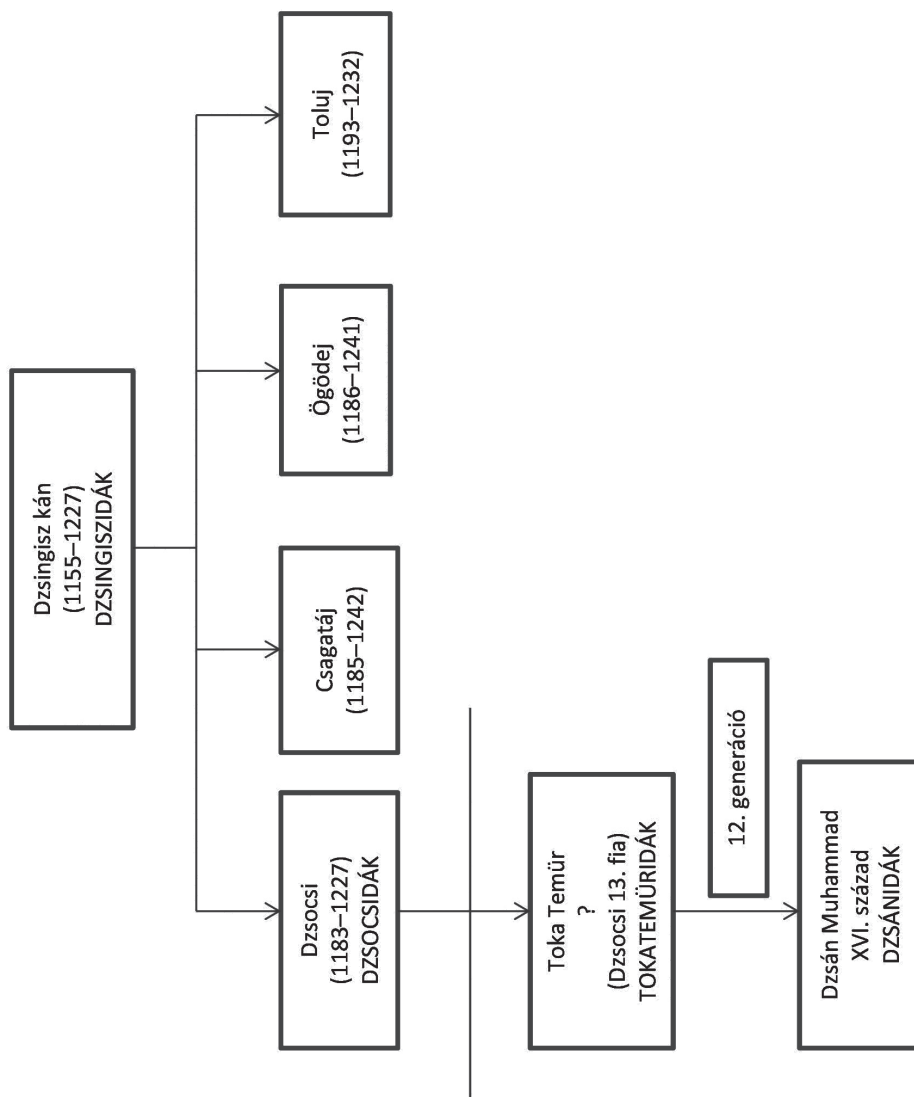
²⁶ A magyar szakirodalomban igen elterjedt nézet, hogy az emlékezet határa 70 év. Valójában úgy tűnik, hogy olyan társadalmakban, ahol az emlékek megőrzését „profik” — például énekmondók — végzik, ott ez az időtáv jóval nagyobb lehet. Más kérdés, hogy ez a fajta emlékezet nem feltétlenül az általunk fontosnak tartott/vélt politikai eseményeket tekinti megőrzendőnek. Minderről egy konkrét példa kapcsán: *Sudár Balázs*: Ádil szultán és az igricek „csácsogó éneke”. Egy nogáj epikus ének történeti háttéréről. In: *Folklor és történelem*. Szerk. Szemerkenyi Ágnes. Bp. 2007. 240–267. Vö még: *Szabados György*: Az állami emlékezet emberi határai. A korai magyar gesták irányultságáról és időrétegeiről. In: *Margonauták. Írások Margócsy István 60. születésnapjára*. Szerk.: Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Vaderna Gábor. Bp. 2009. 476–482.

MELLÉKLETEK

1. ábra

2. ábra

THE ÁRPÁDS, ATTILA AND DYNASTIC TRADITIONS

by *Sudár Balázs*
(Summary)

The memory of Attila and the Huns as their ancestors has been part of the Hungarians' self-image for several centuries, at least since the 1200s, and the legends attached to them are part of the Hungarian historical heritage. Obscurity only lingers over the origins of this tradition: was it taken from the East, or rather an intellectual construction elaborated by men of letters trained in Western Europe? While Hungarian scholarship has traditionally favoured the latter version, some recent results have at least partially undermined its validity. Thus, in the present study I explore the question of whether the image of Attila as reflected by the Hungarian chronicles can indeed be an eastern inheritance, and so in accordance with the concepts that dominate the ways in which the dynasties of the steppe traditionally remember their ancestors. In my view, these ancestors can basically be ranged into three groups: 1. the „remote ancestor”, who had made an important step towards raising his family to greatness, but still failed to secure a real position of power. 2. The founder of empire, who creates a position of power himself. He is regarded by his heirs as a point of legitimation 3. The point of junction: in the case of an already existing power situation, the order of inheritance is determined by respective positions on the family tree, whence the necessity to keep account of exact points of junction. On the basis of the present state of our knowledge, however, Attila cannot be ranged into any of these groups, which seems to attest that it was not by way of eastern dynastic thinking that he became part of the Hungarian historical tradition.

